

Posudek oponenta disertační práce: Mgr. Zdeněk Homola “Způsob fungování komunistických bezpečnostních složek se zvláštním zřetelem ke Krajskému velitelství Státní bezpečnosti Gottwaldov, resp. Uherské Hradiště v letech 1949-1952”, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd, Pardubice 2020, 231 s. rkp. včetně příloh

### Stručná charakteristika práce

V předložené disertační práci nazvané “Způsob fungování komunistických bezpečnostních složek se zvláštním zřetelem ke Krajskému velitelství Státní bezpečnosti Gottwaldov, resp. Uherské Hradiště v letech 1949-1952” se zaměřil Mgr. Zdeněk Homola na závažné a důležité a též dosud komplexněji nezpracované téma. Cílem práce bylo přiblížit činnost KV StB Uherské Hradiště a poskytnout zejména na základě archivního výzkumu informace o způsobu fungování tohoto nechvalně proslulého útvaru StB. Sledovaným obdobím jsou léta 1949 – 1952, a to z důvodů, kdy dané krajské velitelství sídlilo právě v Uherském Hradišti (v květnu 1952 se přesunulo do tehdejšího Gottwaldova). Pozornost autor zaměřil na fungování tohoto krajského útvaru, a to konkrétně na metody práce používané k odhalování a likvidaci rezistentních skupin – tj. na agenturně-operativní činnost, na využívání tzv. kontrolních sítí, na uplatňování metod akce „Kámen“, na zatýkání a používané výslechové a vyšetřovací metody. Činnost StB v Uherském Hradišti byla od 90. let často připomínána ve spojitosti s krutými metodami při vyšetřování činnosti protirežimně zaměřených skupin. Česká historiografie, na rozdíl od publicistiky, tématu zdejšího útvaru StB s výjimkou jediné studie dosud nevěnovala bližší pozornost, a to navzdory bohaté pramenné základně, i proto lze výběr tématu práce ocenit.

### Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Práce je členěna do několika částí. Vedle dvou vstupních metodologicky a teoreticky zaměřených kapitol, tvoří osu výkladu dalších kapitol popis organizační výstavby krajských velitelství StB od ledna 1949 včetně vzniku KV StB v Uherském Hradišti. Autor dále představil formou podrobných biografických portrétů velitele a vyšetřovatele StB, kteří byli nejvýrazněji spojeni či sami profilovali činnost StB v Uherském Hradišti. Přiblížil tak činnost L. Hlavačky, Milana Moučky, Antonína Prokeše, Augustina Blechy ad. Analyzoval jejich sociální původ, připomněl proměny početního stavu zdejšího KV StB, a to jak u velitelského sboru, tak i u vyšetřovatelů a administrativy. Důkladnou pozornost věnoval autor metodám a pracovním postupům užívaných v práci KV STB v Uherském Hradišti. Vysvětlil obsah pojmů „agenturně operativní činnost“, „kontrolní sítě“ a „realizace“, přiblížil kategorizaci agentů a spolupracovníků StB. Popsal uplatnění metod známých z akce Kámen na Uherskohradištsku, připomněl formy uplatňovaného násilí při vyšetřování.

V kapitole o obětech vybral autor jako reprezentativní vzorek osoby, které byly součástí protirežimní odbojové skupiny Světlana. K zaměření výzkumu na skupinu Světlana, která v bádání o protikomunistickém odporu 50. let představuje patrně největší a nejkontroverznější případ skupinové protirežimní rezistence, vedla Z. Homolu úvaha nad obtížemi jednoznačného určení a stanovení hranice pro rozlišení, kdo byl obětí perzekuce, kdo se stal na základě vynucené či dobrovolné spolupráce agentem či informátorem StB. Světlana dle autora ideálně ilustruje nejednoznačnost rolí jednotlivých aktérů. Ústřední představitelé této skupiny již v průběhu svého života získávali různé identity – od hrdinů druhého odboje ke zrádcům národa a teroristům 50. let. Jejich druhý život přináší dle autora podobně „dichotomní obraz – pohybuje se na škále dobra a zla, když jsou jedněmi označováni za „zlé“ agenty StB a provokatéry, na straně druhé za „dobré“ a hrdinné představitele třetího odboje.“



(s. 171) Obraz organizace Světлана, která byla z části tvořená bývalými partyzány a levicově smýšlejícími lidmi, prošel v průběhu desetiletí několika zásadními proměnami, souvisejícími s vnitřním vývojem komunistického režimu a jeho pádem. Dle interpretace StB a rozsudků soudů byla Světлана nebezpečnou teroristickou organizací, založenou na základě instrukcí „někdejšího nacistického kolaboranta“ Josefa Vávry-Staříka z exilu v Paříži. Jejím hlavním cílem mělo být násilné svržení režimu. Skládala se z několika podskupin organizovaných vojensky, dle partyzánského způsobu. Hlavní štáb sídlil v Komořanech u Brna a velitelem byl Antonín Slabík, bývalý partyzán a blízký přítel Vávry-Staříka. Jednotlivé podskupiny Světłany prováděly činnost zhruba v letech 1948 až 1950, především na území Moravy, částečně na Slovensku. Protistátní činnost spočívala dle Z. Homoly v rozšiřování protirežimních letáků, náboru členů, organizování přechodů hranic, ozbrojování, sběru zpravodajských informací a přípravě destruktivních akcí a atentátů na představitele režimu.

Autor správně upozornil, že řada členů organizace Světłana byla výrazně levicově orientována, mnozí se ztotožňovali s ideály socialismu (či komunismu) a stali se členy KSČ. V poválečné době ale častokrát neúspěšně hledali nové uplatnění nejen v profesním, ale i veřejném životě. Angažovali se v organizacích sdružujících partyzány, v nichž se snažili prosadit sociální požadavky, na něž měli jako účastníci odboje nárok a svoji obživu spojili se založením výrobního svépomocného družstva Partkol se sídlem ve Zlíně. Po únorovém převratu byla řada z nich zklamána z nastalého politického vývoje a u mnohých převažoval pocit, že jejich zásluhy z protinacistického odboje nebyly ze strany nastupujícího režimu dostatečně oceněny.

Stejně jako i v případech vykonavatelů moci si autor položil otázku, kdo byli lidé, jimž věnovala Státní bezpečnost pozornost nebo byli vyšetřováni KV STB v Uherském Hradišti z důvodu protikomunistické rezistence. Jaké používali strategie a metody boje proti režimu? Měli společné vzorce chování, které je definovaly v období upevnování komunistického panství? Lze vůbec vymezit typického představitele protikomunistické, respektive protirežimní rezistence? V této souvislosti autor přiblížil životní osudy hlavních protagonistů skupiny Světłana - Josefa Vávry-Staříka a Antonína Slabíka. Zatímco Josefa Vávru-Staříka autor charakterizoval jako iniciátora a ideového vůdce uvedené organizace, pak Antonín Slabík byl de facto jejím tvůrcem a velitelem. A to jak v Československu, tak i po odchodu do zahraničí, kde se snažil o její další organizování a pokračování v protirežimní činnosti.

## Metodika zpracování

Důležitou pozornost věnoval Z. Homola vymezení teoretických a metodických východisek a výkladu profilových pojmů protirežimní rezistence či třetí odboj. Za důležitou metodickou oporu při výkladu pojmu rezistence Z. Homola označil teoretický a pojmový rámec koncepce rezistence Jocelyn A. Hollanderové a Rachel L. Einwohnerové, která nabízí výklad, že typologicky lze hovořit o čtyřech základní typech rezistence: otevřené, skryté (každodenní formě rezistence), nevědomé a konstruované. Zároveň autor připomněl genezi a uplatňování pojmu třetí odboj v odborné literatuře i publicistice. Zdůraznil, že tento pojem a jeho obsahová náplň vyvolává i v současnosti řadu kontroverzí, je předmětem kritických statí a diskusí.

Z. Homola se v práci zamýšlel také nad diskutovanou problematikou výpovědní hodnoty archivních svazků z proveniencí StB. Upozornil, že již v minulosti se objevily pochybnosti o hodnověrnosti obsahu těchto svazků v podobě teze o záznamech vyloženě lživých a smyšlených informací v interních dokumentech státně-bezpečnostních složek. V této souvislosti upozornil, že tyto svazky nebyly určeny k zveřejnění, neboť sloužily ryze účelům represivního aparátu a politické moci. Z. Homola přisuzuje tomtuto typu archivního zdroje



důležitý význam zejména pro poznání činnosti zpravodajských a bezpečnostních složek. V této souvislosti autor odkázal na studii dr. Prokopa Tomka - Svazek StB jako historický pramen, uveřejněnou v časopise Soudobé dějiny v roce 2005.

V práci Z. Homola uplatnil metodu podrobné analýzy pramenů úřední povahy, jakož i pramenů osobní povahy a provedl jejich vzájemnou komparaci. V práci o KV StB Uherské Hradiště použil metodu sondy, a to v případě výběru reprezentativního vzorku osob, které pracovně nazval jako „vykonavatele moci“ na straně jedné a „oběti“ na straně druhé.

Zdrojem zásadních poznatků se stal Z. Homolovi základní archivní výzkum, který realizoval autor v domácích centrálních archivech i zahraničních badatelských institucích (Österreichischer Staatsarchiv Wien). Studoval rovněž soudní spisy Krajského soudu v Brně a Okresního soudu v Uherském Hradišti. Cenné poznatky o skupině Světlana a o jejich příslušných získal autor při studiu soukromých archivů a osobních pozůstalostí v nich uložených. Za připomenutí jistě stojí v práci často citovaná Pozůstalost Antonína Slabíka v Austrálii.

### Stručné zhodnocení práce

Mgr. Zdeněk Homola vyložil a popsal způsob fungování KV StB Uherské Hradiště jak z pohledu vykonavatelů moci, tak i zároveň optikou obětí protirežimní rezistence ze skupiny Světlana. Poukázal názorně na nejednoznačnost rolí jednotlivých aktérů v prvních letech etablování komunistického režimu a odmítl přijetí zjednodušené dichotomie „komunisté versus odbojáři.“

Zdařile představil nástin typologie aktérů jak ze strany příslušníků bezpečnostního aparátu, tak i z řad jejich pronásledovaných obětí. Ve vztahu ke zkoumaným aktérům konstatoval, že bylo možné nalézt řadu společných rysů v jejich mentalitě i sociálních návyků a zkušeností. Ať již se jednalo o sociální původ, nízké vzdělání a z ideového hlediska o inklinaci k socialismu, respektive ke komunismu, na níž měly zásadní formující vliv prožitky z druhé světové války a nacistické okupace. Z. Homola uvedl, že v rámci sledovaných osob z řad vykonavatelů moci jich valná většina „deklarovala perzekuci ze strany nacistické moci a/nebo účast na protinacistickém odboji“. (s.199) Totéž ovšem platilo i pro členy protirežimní rezistence ze skupiny Světlana, jejíž ústřední představitelé se aktivně podíleli na domácím odboji v řadách partyzánských oddílů. Hlavní představitelé Světlany v pounorovém období, ať už v exilu či doma, programově navazovali na svou odbojovou činnost proti nacistické moci, jak vyplývá z dopisů a dokumentů nacházejících se v soukromé pozůstalosti zakladatele a organizátora skupiny Světlana Antonína Slabíka.

Zásadní otázka, na kterou tak autor na základě provedených výzkumů zdařile odpověděl, se ukázala otázka motivací, která vedla jednu skupinu sledovaných aktérů do tábora odpůrců komunistického režimu, druhou do řad jeho represivního aparátu, ačkoliv jim byly společné sociální původ, osobní zkušenost i ideová orientace.

### Hodnocení

Mgr. Zdeněk Homola na základě archivního výzkumu a kritického studia literatury zásadně přispěl k poznání činnosti krajského útvaru StB v Uherském Hradišti ve sledovaném období. Na základě kritického studia činnosti tohoto krajského velitelství přinesl řadu původních či dosud méně známých poznatků o metodách potírání protirežimní rezistence ve sledovaném regionu i osudech aktérů z jejich řad. Práci lze ocenit jako zdařilý pokus o původní výklad sledované problematiky a také jako jeden ze zajímavých podnětů, jak přistoupit k vědeckému

zpracování dějin Státní bezpečnosti. Do budoucna jistě může být toto zdařilé výzkumné úsilí rozšířeno i o komparace s podobným domácím i zahraničním výzkumem. Autor prokázal tvůrčí schopnosti v dané oblasti historického výzkumu a schopnost samostatně zpracovat výsledky svého rozsáhlého bádání na požadované odborné úrovni, zařadit je do širšího dobového kontextu a orientovat se v dané problematice. Struktura práce je logická, výklad je srozumitelný a přehledně členěný a směřuje k vytčenému cíli. Po formální stránce nemám k práci připomínky, oceňuji doplnění textu práce o řadu zajímavých příloh.

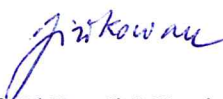
Dotazy k obhajobě

Existují srovnatelné zahraniční studie o činnosti regionálních struktur bezpečnostních složek například na Slovensku či v Polsku?

Závěr

Předložená disertační práce Mgr. Zdeňka Homoly “Způsob fungování komunistických bezpečnostních složek se zvláštním zřetelem ke Krajskému velitelství Státní bezpečnosti Gottwaldov, resp. Uherské Hradiště v letech 1949-1952” splňuje požadavky kladené na disertační práci. Předloženou disertační práci doporučuji k obhajobě a předběžně klasifikuji jako prospěl.

V Praze 14. srpna 2020

  
Prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.